

Om bokhandlare och bokhandelsverksamheten i Sverige före 1800-talets början...

Schück, Henrik,

7 D a Br.

National Library
of Sweden

Bokh.
(Nr.)
0

OM BOKHANDLARE
OCH BOKHANDELSVERKSAM-
HETEN I SVERIGE

FÖRE 1800-TALET'S BÖRJAN

av

Professor HENRIK SCHÜCK

OM BOKHÅNDLAREN

OCH BOKHÅNDLARETS VERKSAMHET

INOM HETEN I SVENSKA

PROFESSORERNA

INOM HETEN I SVENSKA

»OM BOKHANDLARE OCH BOKHAN-
DELSVERKSAMHETEN I SVERIGE
FÖRE 1800-TALETS BÖRJAN»

av professor *Henrik Schüek*.

Av inbjudarna till mötet har jag mottagit det smickrande uppdraget att under detta hålla ett föredrag, och som mina intressen mera tillhöra den gångna tiden än den nuvarande, har jag till ämne valt: Om bokhandel och bokhandlare i Sverige före 1800-talets början. Tiden tillåter mig blott att i några allmänna drag teckna de olika århundradena.

Gutenbergs s. k. »Svarta konst» spred sig med en förvånande hastighet, och man har beräknat, att endast under de första femtio åren trycktes icke mindre än 25,000 arbeten. I regeln spriddes dessa arbeten genom resande s. k. bokförare, och dylika ha utan tvivel besökt vårt land redan före den tid, då Johan Snell i franciskanerklostret på Gråmunkeholmen tryckte vår första bok. Redan Gutenbergs bekante medhjälpare Peter Schöffer skickade på 1470-talet hit en agent, Gotmannus von Ravensburg, som sedermera kom att stanna i Sverige, där han slutade som kanik i Strängnäs. De svenska bokhandlarnas Adam var således en fullt aktningvärd person, vilket tyvärr däremot icke kan sägas om en bland hans när-

maste efterföljare, en lübeckare vid namn Jost, som efterlämnat ett något skamfilat minne. Av sin principal hade han skickats till Söderköping att där försälja böcker, vilket han också mycket riktigt gjorde. Men pengarna kommo aldrig till Lübeck, utan i stället förslösade Jost dem i Söderköping på spel, rummel och annan slemhet samt ställdes också vid hemkomsten inför rätten att där svara för sitt syndiga liv.

Dessa resande bokförare, vilka kommo och foro, fortsatte emellertid att besöka vårt land även långt in på 1700-talet, men fingo naturligtvis en allt mindre betydelse, ju mera en inhemsk svensk bokhandel växte upp. Det första uppslaget till en dylik anknyter sig till kyrkan. Våra äldsta böcker voro som bekant missaler, breviarier, manualer och dylika för gudstjänsten nödiga arbeten, vilka av de olika stiftens beställdes hos en boktryckare. Sedan skötte biskopen och domkapitlet själva om försäljningen till de olika kyrkoherdarna inom stiftet. Dessa fingo då hos domkyrkans sakristan var och en tillhandla sig ett exemplar till det pris, som domkapitlet bestämt och som ibland — ty även den tiden kände man till bokhandelspuffar — förklarades vara det »lindrigast möjliga». Men då det hände, att åtskilliga kyrkor tredskade, hade den tidens förläggare kraftigare medel till sitt förfogande för att påskynda avsättningen än de möjligheter, som nu stå till buds. Den kyrkoherde, som icke inom föreskriven tid inlöst sitt exemplar, hotades nämligen av biskopen dels med bannlysning, dels med böter av tre marker silver, under det att den laglydige köparen däremot hugnades med 40 dagars syndaförlåtelse.

Dylika tvångsförsäljningar till kyrkorna fortforo egendomligt nog också under den protestantiska tiden, ehuru då visserligen utan både bannlysning och syndaförlåtelse. Icke blott att kyrkorna ålades att till ett visst pris lösa

sig till nya bibelöversättningar och psalmboksupplagor, utan de nödgades ibland att köpa även andra böcker. Så hade en Maria Gustava Gyllenstierna översatt Flavii Josephi Judiska historia till svenska, och som avsättningen gick trögt, anhöll hon 1713, att varje kyrka i riket skulle åläggas att för 10 daler kpt. inköpa ett exemplar av boken, som enligt hennes mening stod näst den heliga skrift i värde. Och denna ansökan blev verkligen bifallen. T. o. m. den beskedlige Bellman gjorde ett försök att på detta sätt få sin andliga diktsamling »Sions Tempel» försäld. 1784 begärde han nämligen, att varje kyrka i landet skulle åläggas att köpa ett exemplar »mot en för dem obetydlig, men till auktors skadeslöshållande i det nogaste svarande penning». Men kansli-kollegium visade icke alls samma välvilja mot honom som mot Maria Gustava Gyllenstierna och ondgjordes redan över titeln »Sions Tempel», som syntes kollegiet föga passande, då samma författare förut skrivit »Bacchi Tempel» och »Fröjas Tempel». Kollegiet förmodade därför, att skriften hos de fromma i landet snarast skulle väcka förargelse, och fann intet skäl att tillstyrka ansökningen.

Men jag återvänder till 1500-talets bokhandel. Tyvärr känna vi ganska litet om denna, men utan fara att begå ett misstag kunna vi påstå, att böckerna då försåldes dels genom resande bokförare från Lübeck och Rostock, dels av boktryckarna, dels av de tyska bokbindare, som på 1540-talet slagit sig ned i Stockholm. Några av dessa senare, såsom Paul Knuffloch och Henrik Bokbindare, tyckas hava varit relativt väl försedda, och vi ha kvar åtskilliga räkningar från Henrik Bokbindare på böcker, sålda till Gustav Vasas söner, ofta till ganska betydande belopp, och bland böckerna finner man arbeten av Cicero, Sallustius, Plutarchus m. fl. Denna bokhandel med utrikes tryckta böcker

bör således ej hava varit så obetydlig. Men att den inte vidare kom att under århundradet utvecklas berodde åtminstone till en del på regeringens stränga censur. Johan III fordrade själv att få se listan på alla de böcker, som kommo till Stockholms hamn, och fanns det bland dem någon eller några, som voro konungen misshagliga, lät han helt enkelt lägga beslag på hela lagret och förklarade, att bokhandlaren platt ingen ersättning skulle hava. Att bokförarna med denna risk inställde sina resor hit till landet, kan därför ej förundra oss.

Den ytterst obetydliga bokhandeln övertogs därför av de i Stockholm stationära bokbindarna, och den första av dessa, som tyckes hava haft en öppen boklåda, var en Herman Sulke, som bodde vid Munkbron i greve Brahes hus och som avled 1611. Sulke var bokbindare och bokhandlare, men icke boktryckare. Redan vid 1600-talets början tyckes också det åskådningsättet hava utbildats, att boktryckaren endast fick sälja de böcker, som han själv tryckt — och dessa icke bundna, utan obundna — och att all annan bokhandel var bokbindarnas privilegium. Denna syn på saken kommer fram redan i det privilegium, som 1613 utfärdades för boktryckaren Eskil Mattsson i Uppsala. I detta förbjöds han att hava öppen gatubod och sina exemplar således utmångla samt på så sätt skada bokbindarna.

1630 fingo bokbindarna stadfästelse på sin skråordning, och i denna blev handeln med bundna böcker faktiskt monopoliserad för dem. Visserligen kunde man ej betaga boktryckarna deras gamla och naturliga rättighet att på sina tryckerier sälja de böcker, som de själva tryckt. Men dels förbjödos de att sälja dem i öppen gatubod, dels fingo de endast försälja dem oinbundna. Fördristade sig någon boktryckare att genom någon bönhas, bokbindaresven eller annan, låta binda en bok,

skulle dessa bundna böcker strax beslagtagnas och försäljas till fromma för de fattiga i Danvikens hospital; alla hans bokbindarverktyg skulle likaledes beslagtagnas och överlämnas till bokbindarämbetet, och bönhasen skulle straffas med stadens fängelse.

Då nu alla människor blott tyckas hava köpt bundna böcker, hade detta förbud till följd icke blott, att all bokhandel faktiskt övergick till bokbindarna, utan ock att de fingo makt att fullkomligt tyrannisera den tidens förläggare. De bjödo dem ett pris för deras förlagsartiklar; vägrade boktryckarna att sälja för detta, köpte de intet och förläggaren fick ligga med sitt lager utan att kunna avyttra det. En eller annan privat köpare kunde väl leta sig väg till hans tryckeri och där köpa sig ett exemplar av den bojkottade skriften. Men det hjälpte föga, ty kom han sedan till en bokbindare för att få boken bunden, tog denne dubbelt betalt, och i följd därav drevos dylika böcker ut ur marknaden.

Den svenska bokhandeln gick därför till på så sätt, att en bokbindare köpte per kontant en femtio eller hundra exemplar av en nyutgiven bok, pressade ned priset så lågt som möjligt, band sedan exemplaren och försålde dem till sist till det pris, han själv bestämde, dels i sin boklåda, dels på de marknader, dit han reste.

Att den svenska litteraturen under 1600-talet stod så lågt, som den gjorde, berodde till en väsentlig del därpå, att den svenska bokmarknaden nästan uteslutande låg i händerna på dessa okunniga hantverkare, som saknade alla litterära intressen. De böcker, som gingo, voro blott uppbyggelseskrifter, men dessa kunde säljas i oerhörda mängder. En normalupplaga på en dylik bok var 2,000 exemplar, på psalmböckerna t. o. m. 6,000 exemplar, och exempel finnas på att vissa omtyckta uppbyggelseskrifter, såsom Den andeliga vattukällan

och Kegelius' Betraktelser, utgått i mer än 20 olika upplagor, således i en 40,000 å 50,000 exemplar.

Detta bokhandelsmonopol blev emellertid redan under 1600-talet, men framför allt under 1700-talet föremål för en livlig strid. Två blottor funnos redan från början i monopolet. För det första avsåg det blott *svenska* böcker, och regeringen hade fullkomligt klart för sig, att den svenska kulturen behövde stå i kontakt med utlandets litteratur. Då bokbindarna alls ej brydde sig om att införskriva någon utländsk litteratur, utdelade regeringen därför privilegier till utländska bokhandlare att i Stockholm och Uppsala inrätta boklådor, oberoende av det svenska skråtvånget. Ett dylikt privilegium erhöll den berömde holländske bokhandlaren Johannes Jansonius 1647. Men av hans stora 1652 utgivna katalog framgår, att han blott handlat med utländska böcker, ej med svenska. Och även långt in på 1700-talet fanns det en bestämd skillnad på utländsk bokhandel och svensk bokhandel. I regel var en s. k. bokhandlare försäljare blott av utländsk litteratur.

För denna utländska bokhandel intresserade sig emellertid bokbindarna icke och brydde sig därför ej heller om att hindra den. För dem farligare var en annan konkurrens. Det största Stockholmstryckeriet var det Keyserska, liksom ock det största svenska bokförlaget. Den äldre Henrik Keyser avled 1663, och tryckeriet övertogs vid hans död, i enlighet med skråordningen, av hans änka, men sköttes faktiskt av hans son, den yngre Henrik Keyser. Denne hade emellertid *icke* avlagt de föreskrivna proven såsom boktryckare, men däremot såsom bokbindarmästare. Han hade således rätt att hålla öppen boklåda, själv binda sina förlagsartiklar och sälja dem, oberoende av de övriga bokbindarna. Genom åtskilliga transaktioner, för vilka här ej är tillfälle att redogöra, blev han till sist också erkänd såsom boktryc-

karmästare och var således fri och oberoende inom hela yrket — vilket var ett stort avbräck för bokbindarna, då han var landets störste förläggare.

Men även andra lyckades att emancipera sig från bokbindarnas tyranni. En mycket driftig man var boktryckaren Georg Gottlieb Burchardi, som 1693 började ett tryckeri, och på många punkter blev han bokbindarna ganska besvärlig. Så var det han, som hittade på en sak, som för dem utan tvivel var ganska oangenäm. På varje bok, som han gav ut, tryckte han nämligen priset, »det hvarjom och enom, som den köper, till efter rättelse länder». Detta hade förut icke gjorts, och allmänheten hade således ej vetat, huru mycket boktryckaren-förläggaren tagit och huru mycket bokbindaren-bokhandlaren lagt på. Detta blev nu klart, och när sedan vid frihetstidens riksdagar allmogen och prästerskapet kommo med ständiga klagomål över böckernas dyrhet, blev det mycket lätt att visa, att det var bokbindarna, som stegrade priset, ej boktryckarna.

Men även i andra avseenden stod Burchardi på krigsfot mot bokbindarna. Han hade tryckt en psalmbok. Men denna vägrade bokbindarna att köpa av honom. När han så själv lät binda och försälja exemplaren, hade bokbindarna låtit lägga beslag på upplagan. Men Burchardi gav sig icke, utan klagade hos kammarkollegium, som kraftigt ställde sig på hans sida och tillstyrkte icke blott, att han skulle få binda alla böcker, som han utgav från sitt tryckeri, utan ock få hålla dem till salu i öppen bod och på marknader. Följden blev väl en rad processer, i vilka än Burchardi, än bokbindarna segrade, men skråförfattningen började emellertid nu att brytas.

Även en annan boktryckare lyckades att förvärva sig samma rätt, nämligen Johan Laurentius Horrn. Han tog nämligen en bokbindarmästare, Kadau, i sin tjänst, lät

denne binda de böcker, som han sålde, och fick därigenom rätt att hålla öppen boklåda.

På 1700-talet blev striden mellan boktryckare och bokbindare ännu skarpare, och därtill bidrog ock, att en ny part nu uppträdde på stridsplatsen. Någon förlagsrätt fanns som bekant ännu icke, utan i stället ersattes denna av privilegiet. Dylika privilegier söktes av alla möjliga, icke blott av boktryckare och bokbindare, utan ock av privatpersoner, icke sällan av studenter och gymnasister, som fingo ett dylikt privilegium till studiehjälp. Sedan sålde de boken i fråga antingen såsom själva kolportörer för sin vara eller ock i än den ena, än den andra boden, hos kryddkrämare, i tobaksbodar o. s. v. En bokhandel i miniatyr fanns således nästan var som helst, och ett studium av Posttidningens annonsavdelning under frihetstidens första år är i detta fall ganska upplysande. Englands genstig till makt och ära var till köps på källaren Rostock vid Västerlånggatan; en mäklare Eskil Lindfors, som författat en bok kallad Andans skådatorn, sålde denna i sin bostad i Brunnsgränden; Mänsklig försiktighet fanns hos kaffekokaren Küster, som bodde vid Stora torget; Freeses Andliga och Värdsliga dikter voro till köps hos handelsmannen And. Zetterman i Stora Kyrkobrinken; Det gyllene Rökelsekaret var till salu på apoteket Svan och hos kryddkrämaren Sebastian Gahm vid Norrebro, Manufacturerspegeln däremot hos sockerbagaren Lars Helling vid Stortorget o. s. v.

Somliga av dessa affärer hade en mängd olika böcker att avyttra. Wedewogs järnbod vid Riddarhustorget var nästan en boklåda, senare också Rörstrands porslinsbod vid samma torg. Flera privatpersoner idkade en relativt omfattande bokhandel på sina rum, såsom en kammarförvant Bergnér, som bodde vid Klara västra Kyrkogata i hörnet av Bergsgränden, och en av dessa

Om bokhandelsverksamheten i Sverige

privata försäljare, Anders Geist, blev till sist verklig bokhandlare. Enligt annonsen bodde han två trappor upp i Stora Kyrkobrinken uti huset, »varest Vinkällaren Spanska Vinpipan är», flyttade sedermera — också två trappor upp — till gula hörnhuset mittemot kvarnhuset vid Södra slussen, men fick till sist, 1734, av stadens Handelskollegium rätt att hålla en verklig boklåda — dock blott för försäljning av inrikes tryckta böcker.

Att döma av tidningsannonserna tyckas bokbindarna haft det svårt att konkurrera med dessa privata försäljare. Deras annonser äro mycket sällsynta. Den driftigaste var bokbindaråldermannen Klem vid Västerlånggatan, men ej heller han tyckes hava haft något vidare sorterat lager.

Den svåraste konkurrensen fingo bokbindarna likväl i de boklådor, ursprungligen för utländsk litteratur, som på 1720-talet inrättades i Stockholm. Den äldsta av dessa är troligtvis Russworms. Russworm kom 1721 från Rostock och blev anställd såsom Uppsala universitets bokhandlare. Kort därefter fick han tillstånd att öppna en affär också i Stockholm, och denna filial blev nästan med detsamma hans förnämsta. Den låg först vid Norrbro mittemot apoteket Kronan, men flyttades sedan till överste Mannerstedts hus närmare Storkyrkobrinken. Att döma av hans talrika annonser var boklådan verkligen — såsom Russworm försäkrade — försedd med »vackra och nödiga tyska, fransyska och latinska böcker» — d. v. s. med utrikes tryckta arbeten, ty det var egentligen endast dylika, som en bokhandlare skulle få försälja. Men så småningom utvecklade sig boklådan även till svensk. Visserligen anlätades Russworms boklåda icke av de egentliga förläggarna eller Stockholms boktryckare, ty dessa sålde fortfarande sina förlagsartiklar i sina tryckerilokaler och hade tydligen en mycket stark motvilja mot att betala någon bokhan-

delsprovision. Men däremot finner man, att de privata förläggare, om vilka jag nyss talat, ganska ofta sålde sina böcker hos Russworm. Därtill kommo landsortens boktryckare. Dessa måste hava någon kommissionär i Stockholm. Kryddkrämaren Gahm på Norrbro stod väl till tjänst för flera, men oftast tyckes man hava föredragit Russworms boklåda. Russworm avled 1735, och affären övertogs då av Gottfried Kiesewetter, som ytterligare utvidgade den och började att själv förlägga flera svenska arbeten, som han naturligtvis också försålde i sin boklåda. Kiesewetters boklåda var således försedd med både svensk och utländsk litteratur.

Den andra boklådan i Stockholm, Lochners, lade mera an på den utländska litteraturen. Egentligen var den en filial av en stor bokaffär i Leipzig, den Weidmannska boklådan, och tyckes knappt hava haft något svenskt förlag.

På 1740-talet fingo emellertid Stockholms boktryckare en ledare, som med kraft tog upp striden mot bokbindarna. Det var notarien Lars Salvius, som 1742 gifte sig med Horrns änka och därigenom fick övertaga hennes tryckeri. Han började nu en energisk aktion för att även boktryckarna skulle få rätt att i öppen boklåda försälja sina böcker och försälja dem såväl bundna som oinbundna. Att här redogöra för stridens alla växlingar tillåter tyvärr icke tiden. Egendomligt nog tyckes också denna kamp hava varit ett moment i den stora striden mellan hattar och mössor. Boktryckarna hade medhåll av hattarna, bokbindarna av mössorna. Men 1752 lyckades Salvius genomdriva, att ett boktryckerireglemente utfärdades, i vilket boktryckarna erhöilo rätt att själva försälja sina böcker och försälja dem bundna. Salvius öppnade nu själv en boklåda, varpå han till yttermera visso fick privilegium och vilken snart blev den förnämsta i Stockholm, och denna behöll han, även

efter det att bokbindarna vid mössornas seger 1766 genomdrevo ett förbud för boktryckarna att handla med inbundna böcker. Först 1787 slutade den mer än hundraåriga striden mellan bokbindare och boktryckare. Bokbindarna voro i själva verket endast intresserade för psalmböcker, biblar, katekeser och abc-böcker. Genom den förlikning, som nu träffades,ingo de behålla ensamrätten att handla med dylika artiklar, under det att de däremot gävo boktryckarna rätt att själva låta binda sina böcker, dock blott genom en verklig bokbindarmästare. Därmed hade bokbindarna faktiskt dragit sig tillbaka från den egentliga bokhandeln i huvudstaden, ehuru de långt in på 1800-talet fortforo att vara kommissionärer i landsorten för Stockholmsförläggarna.

Men trots de förbättringar, för vilka jag nu redogjort, var bokhandeln ännu ganska onöjaktigt ordnad. För det första stod hela landsorten så gott som utanför den egentliga bokmarknaden, som ju låg i Stockholm. En och annan bokhandlare sökte väl att i en småstad börja en affär, men efter vad det förefaller slogo försöken mycket illa ut, och i regeln upphörde de efter ett par år. Det vanliga var därför, att förläggarna skaffade sig privata kommissionärer i de olika städerna, mest skollärare, men även apotekare, konsistorienotarier och dylikt folk. Avsättningen på landsorten var därför mycket obetydlig. Den, som här bröt vägen, var en boktryckaregesäll, David Segerdahl, som 1759 fick privilegium på en boklåda i Stockholm, mot det att han förband sig till att resa kring i landsorten till marknaderna där och försälja Stockholmsboktryckarnas förlagsartiklar. Efter allt att döma tyckes han hava varit en mycket driftig handelsresande, och i varje fall ökades tydligen läslusten ganska mycket i landsorten, ty i flera städer fick man nu vid århundradets slut stadigvarande boklådor.

I Stockholm blev det under 1700-talets sista decennier snarast ett överflöd på boklådor. Segerdahl hade fått sitt privilegium 1759, året förut hade Karl Gottlieb Ulff fått ett annat, som är ganska karakteristiskt för 1700-talet. Han hade nämligen redan förut i kommission tagit några förläggares arbeten för att försälja dessa utomlands eller rättare att med dessa svenska förlagsartiklar byta sig till utländska böcker, som han sedan skulle försälja i Stockholm. Hans ansökan beviljades, ty här tillmötesgick han en bland frihetstidens älsklingsidéer, upprätthållandet av handelsbalansen. Med oro såg man, huru en mängd med penningar fördes ut ur landet för att utrikes uppköpa litteratur. Lars Salvius började då med en byteshandel. Han förlade Linnés och Wallerius' arbeten, som hade en stor läsekrets över hela världen, skickade dem utrikes och fick i utbyte utländsk litteratur. Inga pengar gingo på så sätt ur landet, och icke dess mindre fingo vi in utländsk litteratur. Det var på en dylik bokhandel, som Ulff nu fick privilegium, under det att Segerdahl blott fick handla med inrikes tryckta böcker, sådana som såldes av kryddkrämare och tobakshandlare samt i klädstånd och frübodar.

1766 utdelades nya privilegier för bokhandlare, först för Askergren, som också lovade att byta sig till utländska böcker och som förband sig att taga de svenska icke från ett enda tryckeri, utan från alla tryckerier i riket, där smakliga och nyttiga böcker uppläggas, och samtidigt fick Bengt Holmén rätt att driva handel med svenska böcker. Samma år fick slutligen den ytterst driftige Johan Christoffer Holmberg privilegium på en boklåda i Stockholm — sedan skaffade han sig också filialer i Norrköping, Göteborg, Uppsala och Åbo. 1769 fick man ännu en bokhandlare, Arborén, som dock blott fick handla med gamla inbundna böcker och smärre

Om bokhandelsverksamheten i Sverige

skrifter; och samma år började den bekante bibliotekarien Gjørwell sin bokhandel. Sedermera tillkommo Fyrbergs, Runemarks, Swederus', Utters, Ekmanssons, Ströbergs och Montells boklådor. Montells motivering för sin begäran att öppna boklåda förefaller onekligen vår tid något egendomlig: »Då min tjänstgöring» — skriver han — »såsom löjtnant vid det här i Stockholm varande Kungl. Svea Artilleriregemente icke är mera trägen, än att jag ser mig hava tid övrig att kunna använda till något nyttigt», så anhöll han om rätt att få börja en bokhandel.

Vid århundradets slut hade man således ett i förhållande till Stockholms folkmängd oerhört stort antal boklådor, och dessutom skola vi erinra oss, att nästan alla boktryckare tillika handlade med sina egna förlagsartiklar. Men icke dess mindre var denna bokhandel ganska opraktisk. Ville man köpa en viss bok, kunde man få gå från boklåda till boklåda, ty boken såldes ofta blott på ett enda ställe. Bokhandlarna hade mycket sällan böcker i kommission från boktryckarna, och *om* de hade det, berodde detta oftast därpå, att de själva voro förläggare och bytte med andra yrkesbröder. Så t. ex. skriver Holmberg, att »jag haver icke allenast de böcker, som jag själv tryckt, utan även andra boktryckares, vilka jag dagligen tillbyter mig». Visserligen omtalas någon gång en bokhandelsrabatt, men mycket sällan, och den tyckes knappt hava stigit över 10 %. För landsortens bokhandlare, som dessutom fingo betala portot, var vinsten således knappt lockande, och värdet förminskades ytterligare därav, att allmänheten fick alldeles samma rabatt. Köpte en enskild person för 5 rdr av Gjørwells förlagsböcker, fick han på köpet böcker för ytterligare en riksdaler, och samma princip tillämpade även andra förläggare.

Det stora genombrottet i den svenska bokhandelns historia skedde därför först på 1800-talet, och här har jag endast velat skildra själva gröningsperioden, alla de svårigheter, som reste sig mot en fri och rationellt ordnad handel.